

ISSN 2181-9416
Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

2 СОН, 1 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 2, ВЫПУСК 1

LAWYER HERALD

VOLUME 2, ISSUE 1

TOSHKENT-2021

ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ НАЗАРИЯСИ ВА ТАРИХИ.
ҲУҚУҚИЙ ТАЪЛИМОТЛАР ТАРИХИ

1. МАЛИКОВА Гульчехра Рихсходжаевна В 100 ЛЕТ ЖИЗНЬ ТОЛЬКО НАЧИНАЕТСЯ ИЛИ ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ ЮРИДИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ (1920-1928).....	8
---	---

**ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. МЕХНАТ ҲУҚУҚИ. БИЗНЕС ҲУҚУҚИ.
ИЖТИМОЙ ТАЪМИНОТ ҲУҚУҚИ**

2. ТОПИЛДИЕВ Воҳиджон Раҳимжонович, ДЖАМБАКИЕВА Феруза Бахтауновна ВОСИТАЧИЛИК ШАРТНОМАСИНИ БУЗГАНЛИК УЧУН ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИЙ ЖАВОБГАРЛИК.....	24
3. БАБАКУЛОВ Зафар Курбонназарович ТОВАР БЕЛГИСИДАН ФОЙДАЛАНИШДА ФУҚАРОЛИК-ҲУҚУҚИЙ	32
ЖАВОБГАРЛИК МАСАЛАЛАРИ	32
4. РАХМАТОВ Анвар Исломович СПОРТ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ ШАРТНОМАВИЙ МАЖБУРИЯТЛАРИ	40
5. ХАСАНОВА Фарангис Акрамовна ФУҚАРОЛИК-ҲУҚУҚИЙ ЖАВОБГАРЛИК ТУШУНЧАСИ ВА БЕЛГИЛАРИ.....	48
6. МИРСОАТОВ Хабибулла Қудратуллаевич МЕХНАТ ҲУҚУҚЛАРИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШДА ПРОКУРОР НАЗОРАТИ ИНСТИТУТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ.....	53
7. ХАМДАМОВА Фируза Уразалиевна КОДИФИКАЦИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА: ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ	59

**ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ.
КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ**

8. ИСМОИЛОВ Олимжон Юсупжон ўғли ЛАТЕНТ ЖИНОЯТЧИЛИК: ТУШУНЧАСИ ВА ТАСНИФИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ.....	65
9. РАХИМОВ Камолиддин Мухаммаджонович ЙЎЛ ҲАРАКАТИ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ	71

**ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ. КРИМИНАЛИСТИКА,
ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ҲУҚУҚ ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ**

10. КАРИМОВА Дилрабо Эргашевна СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ОРГАНОВ ДОСУДЕБНОГО ПРОИЗВОДСТВА В УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ.....	80
11. РУЗМЕТОВ Ботиржон Хайитбаевич СУЩНОСТЬ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ И ФУНКЦИИ ИНСТИТУТА СЛЕДСТВЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН.....	86
12. БАЙБЕКОВА Машхура Бурибаевна ЭКСПЕРТИЗА ТАДҚИҚОТЛАРИ СИФАТИНИ ОШИРИШ БЎЙИЧА АЙРИМ ФИКРЛАР	97
13. ТОШЕВА Динара Музрафовна СУД-ЭКСПЕРТИЗА ЛАБОРАТОРИЯЛАРИДА ПРОФЕССИОНАЛ ТЕСТ ТЕКШИРУВЛАРИ ВА ЛАБОРАТОРИЯЛАРАРО СОЛИШТИРМА ТЕКШИРУВЛАРНИ ЎТКАЗИШ	102

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

14. УМАРХАНОВА Дилдора Шарипхановна ЖИНОЯТ ИШЛАРИ БЎЙИЧА ХАЛҚАРО ҲАМКОРЛИК МЕХАНИЗМИНИНГ ХАЛҚАРО-ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ ТАҲЛИЛИ	110
15. YULDASHEVA Govkherjan COMPARATIVE ANALYSIS OF LEGAL REGULATION AND PECULIARITIES OF THE INSTITUTE OF HONORARY CONSULS AT THE PRESENT STAGE.....	120
16. ТУРСУНОВА Маликахон Улугбековна СУЩНОСТЬ И СОДЕРЖАНИЕ ДИПЛОМАТИЧЕСКОЙ СЛУЖБЫ И ДИПЛОМАТИЧЕСКОГО ПРАВА НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ	129
17. ГУЛИМОВ Аманлык Базарбаевич ПРАВО ЖИТЕЛЕЙ ПРИАРАЛЬЯ НА БЛАГОПРИЯТНУЮ ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ	136
18. РАХМАНОВ Шухрат Наимович ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВА ГОСУДАРСТВ ПРИ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ КАК ЦЕНТРАЛЬНЫЙ ДВУЕДИНЫЙ ИНСТИТУТ ДИПЛОМАТИЧЕСКОГО ПРАВА МЕЖДУНАРОДНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ	143

ҲУҚУҚИЙ АМАЛИЁТ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

19. ИСОҚОВ Луқмонжон Холбоевич ОЗАРБАЙЖОН РЕСПУБЛИКАСИДА МИГРАЦИЯ СОҲАСИДАГИ ДАВЛАТ БОШҚАРУВИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ	151
20. МАҲМУДҲОДЖАЕВА Умида Муминовна ИЧКИ ИШЛАР ОРГАНЛАРИ ТОМОНИДАН ҲАҚ ЭВАЗИГА ХИЗМАТ КЎРСАТИШ СОҲАСИДА ҲУҚУҚНИ ҚЎЛЛАШ АМАЛИЁТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ	161
21. АМИНОВ Умид Шарипович ПОНЯТИЕ И ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЮРИДИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ.....	168

ЁШ ОЛИМЛАР МИНБАРИ

22. ҒАЙБУЛЛАЕВА Зилола Ғайбулло қизи ИЖТИМОИЙ ТАРМОҚЛАР ОРҚАЛИ АМАЛГА ОШИРИЛАЁТГАН ХАРИДЛАР ВА ЭЛЕКТРОН ШАРТНОМАЛАРНИ ТАРТИБГА СОЛИШ.....	172
23. ХОЖИЕВА Рўзигул Худайбердиевна ДАВЛАТ ХАРИДЛАРИ СОҲАСИДА ЮЗАГА КЕЛАДИГАН КОРРУПЦИЯВИЙ ҲОЛАТЛАР ВА УЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ МАСАЛАЛАРИ.....	179
24. ТОШЕВ Зафар Бобоқулович МУАЛЛИФЛИК ҲУҚУҚИНИ ЖИНОИЙ-ҲУҚУҚИЙ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ МУАММОЛАРИ ВА ИСТИҚБОЛЛАРИ	185

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

ЁШ ОЛИМЛАР МИНБАРИ

ГАЙБУЛЛАЕВА Зилола Гайбулло қизи

Тошкент давлат юридик университети магистранти

E-mail: zilolagaybullayeva97@gmail.com

ИЖТИМОЙ ТАРМОҚЛАР ОРҚАЛИ АМАЛГА ОШИРИЛАЁТГАН ХАРИДЛАР ВА ЭЛЕКТРОН ШАРТНОМАЛАРНИ ТАРТИБГА СОЛИШ

For citation (иктибос келтириш учун, для цитирования): ГАЙБУЛЛАЕВА З. ИЖТИМОЙ ТАРМОҚЛАР ОРҚАЛИ АМАЛГА ОШИРИЛАЁТГАН ХАРИДЛАР ВА ЭЛЕКТРОН ШАРТНОМАЛАРНИ ТАРТИБГА СОЛИШ // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 2 (2021), Б. 172-178.

2 (2021) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2021-2-23>

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада ижтимоий тармоқлар, улар орқали электрон савдони амалга ошириш имкониятлари ва бу муносабатларни тартибга солишдаги ҳуқуқий муаммолар ҳақида баён этилади. Ижтимоий тармоқлар орқали битимлар тузилганда томонларни идентификация қилиш, уларнинг мажбуриятларини бажариш тартиби ва жавобгарликни бажармаганлик учун ҳуқуқий жавобгарликни беглилашдаги муаммолар таҳлил қилинади.

Калит сўзлар: ижтимоий тармоқ, электрон тижорат, электрон имзо, истеъмолчи, мажбурият, тўлов, электрон хабар, электрон оферта, офертага таклиф қилиш, электрон акцепт, мобиль рақам, идентификация.

ГАЙБУЛЛАЕВА Зилола

Магистрант Ташкентского государственного юридического университета

E-mail: zilolagaybullayeva97@gmail.com

ВОПРОСЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭЛЕКТРОННОЙ ТОРГОВЛИ И ЭЛЕКТРОННЫХ ДОГОВОРОВ, ОСУЩЕСТВЛЯЕМЫЕ ПУТЕМ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ

АННОТАЦИЯ

В статье описаны возможности социальных сетей для электронной коммерции и заключения электронных договоров, а также правовые аспекты регулирования этих отношений. Кроме того, анализируются проблемы идентификации сторон при заключении сделок через социальные сети, порядок выполнения их обязательств и определение юридической ответственности за их несоблюдение.

Ключевые слова: социальная сеть, электронная торговля, электронная подпись, потребитель, обязательство, платеж, сообщение данных, приглашение делать оферты, электронное предложение, электронный акцепт, номер мобильного телефона, идентификация.

GAYBULLAEVA Zilola

Master student of Tashkent State University of Law

E-mail: zilolagaybullayeva97@gmail.com

ISSUES OF E-TRADE AND E-CONTRACTS THROUGH SOCIAL NETWORKS

ANNOTATION

This article describes opportunities of social networks for e-commerce and e-contracts through them, as well as legal issues in the regulation of these relations. In addition, the problems of identifying the parties while concluding transactions through social networks, the procedure for fulfilling their obligations and the definition of legal liability for non-compliance are analyzed.

Keywords: social network, e-trade, electronic signature, consumer, obligation, payment, data message, invitation to treat, electronic offer, electronic accept, mobile number, identification.

Инсоният ҳаётига интернет хизматлари чуқурроқ кириб келгани сайин қулай бўлгани сабабли жисмоний шахслар онлайн тарзда харид ва режадаги ишларини амалга оширишга одатланиб бормоқда. Қолаверса, бизнес вакиллари ҳам онлайн товар ва хизматларини таклиф этмоқда. Бу жараёнда Ўзбекистонда харидорлар томонидан ижтимоий тармоқлар, айниқса, Telegram ва Instagram тармоғидан кўпроқ фойдаланилмоқда. Айни пайтда нафақат қайсидир манзилда савдо дўконига эга бўлган сотувчиларнинг ижтимоий тармоқлардаги саҳифалари орқали буюртмалар қабул қилиб етказиб беришни йўлга қўйган, балки тўлалигича электрон савдо ва хизмат кўрсатиш билан шуғулланадиган сотувчилар ҳам миқдорлар билан муносабатга киришмоқда ва томонлар бир-бирини юзма-юз кўрмасдан туриб, электрон битимлар асосида савдо ва харидларни амалга оширмоқда.

Параллел равишда эса ҳуқуқшуносларни электрон тармоқлар орқали тузилган шартномаларни расмийлаштириш ва унинг анъанавий битимлардан фарқли жиҳатларини ўрганиб чиқиш масалалари ўйлантормоқда. Ижтимоий тармоқлар орқали амалга ошириладиган муносабатлар, харидлар ҳам алоҳида ўрганиш талаб этади, уларни электрон шартномалар сифатида тоифалаш мумкин ёки йўқлигини таснифлашда ҳам асосли далилларга таяниш керак бўлади.

Флорида Gulf coast университети профессорлари **Carl Pacini, Christine Andrews, William Hillison**нинг қайд этишича, электрон тижоратда одатий савдо-сотикдан фарқли равишда бошқа бир қанча ҳуқуқий муаммолар ҳам мавжуд. Бундай масалалар юрисдикция, томонларни идентификация қилиш, шартномани расмийлаштириш, шартноманинг ҳақиқийлиги, шартномадаги хатоликлар ва шартномага ўзгартириш киритиш тартиби каби ҳал қилиш бўйича алоҳида ёндашув талаб қилинадиган жиҳатларни ўз ичига олади [1, Б.3].

Озарбайжонлик ҳуқуқшунос Назрин Маҳмудованинг шартнома ҳуқуқи бўйича мутахассисларнинг фикрларини таҳлил қилган ҳолда ёзишича, инновациялар ва ахборот технологияларининг оммалашиши шартноманинг ҳуқуқий таҳлилини бутунлай ўзгартириб юборди. Бундай ўзгаришлар 18-19 асрларда юриспруденция фан ва технологиялар инқилобига мослашгани сингари ҳозир ҳам ҳуқуқий институтлар зиммасига замонавий технологияларнинг юридик муносабатларга таъсирини ўрганиб чиқиши вазифасини юкланаётганини кўрсатади.

Изланишлар олиб бориш талаби ижтимоий тармоқлар орқали амалга ошириладиган савдо муносабатларида шартнома элементи мавжудлигини кўриб чиқишни ҳам ўз ичига олади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2016 йил 2 июндаги “Электрон тижоратда битимларни амалга ошириш тартибини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 185-сонли қарори билан тасдиқланган «Электрон тижоратни амалга ошириш қоидалари»га кўра, **электрон шартнома** – товарлар (ишлар, хизматлар) олди-сотдиси учун ахборот тизимларидан фойдаланган ҳолда сотувчи ва харидор ўртасида тузиладиган шартнома ҳисобланади.

Ахборот тизими эса ахборотни тўплаш, сақлаш, излаш, унга ишлов бериш ҳамда ундан фойдаланиш имконини берадиган, ташкилий жиҳатдан тартибга солинган жами ахборот ресурслари, ахборот технологиялари ва алоқа воситалари [3].

«Investopedia» веб сайти луғатига кўра, ижтимоий тармоқ деб оила, дўстлар, ҳамкасблар, сотувчилар, харидорларни интернет тармоғи орқали бир-бири билан боғлайдиган ижтимоий сайтлар тўплами назарда тутилади [4].

Ижтимоий тармоқлар ҳам ахборотни тўплаш, сақлаш, излаш ва қайта ишлаш каби имкониятларга эга эканлигини ҳисобга олиб, ижтимоий тармоқлар орқали тузилган шартномаларни ҳам электрон шартномалар сифатида таснифлаш мумкин.

Маълумки, электрон шартнома тузилганда шартнома томонларини идентификация қилиш имкони бўлиши лозим.

«Электрон имзо тўғрисида»ги, «Электрон ҳужжат айланиши тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунларида ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2016 йил 2 июндаги 185-сонли қарори билан тасдиқланган «Электрон тижоратни амалга ошириш қоидалари»га кўра, *электрон ҳужжат, электрон хабар ва электрон имзо* электрон муносабатларни амалга ошираётган томонларни идентификация қилиш имконини беради.

2003 йил 11 декабрдаги «Электрон имзо тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 3-моддасига кўра, *электрон рақамли имзо* — электрон ҳужжатдаги мазкур электрон ҳужжат ахборотини электрон рақамли имзонинг ёпиқ калитидан фойдаланган ҳолда махсус ўзгартириш натижасида ҳосил қилинган ҳамда электрон рақамли имзонинг очиқ калити ёрдамида электрон ҳужжатдаги ахборотда хатолик йўқлигини аниқлаш ва электрон рақамли имзо ёпиқ калитининг эгасини идентификация қилиш имкониятини берадиган имзо ҳисобланади [5].

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2016 йил 2 июндаги 185-сонли қарори билан тасдиқланган «Электрон тижоратни амалга ошириш қоидалари»да *электрон хабар* ахборотни жўнатувчини идентификациялаш имконини берувчи электрон шаклда қайд этилган ахборот эканлиги қайд этилган.

Электрон ҳужжатга эса 2004 йил 29 апрелдаги «Электрон ҳужжат айланиши тўғрисида»ги Қонунда «Электрон шаклда қайд этилган, электрон рақамли имзо билан тасдиқланган ва электрон ҳужжатнинг уни идентификация қилиш имкониятини берадиган бошқа реквизитларига эга бўлган ахборот» сифатида таъриф берилади [6].

Хорижда, хусусан, *АҚШ тажрибасида* эса электрон имзо фақат сертификат билан тасдиқланган очиқ ва ёпиқ калитлардан иборат имзодан ташқари томонини тасдиқлаш имконини берадиган электрон белги, овоз ва жараёнларни ўз ичига олади.

АҚШнинг «*Халқаро ва миллий савдода электрон имзодан фойдаланиш акти*»да (*The ESIGN act – Electronic Signatures in Global and National Commerce*) электрон имзога манتيқан шартнома ёки бошқа ахборотга боғланган ва уни имзолаш (тасдиқлаш) мақсад қилинган электрон товуш, белги ёки жараён дея таъриф берилади [7]. Яъни фақатгина сертификатга эга бўлган, махсус ваколатли органда тасдиқланган очиқ ва ёпиқ калитли имзо эмас, балки ҳужжатни тасдиқлаш учун фойдаланиладиган бошқа электрон усуллар ҳам электрон имзо сифатида эътироф этилади. Ўзбекистон қонунчилигида эса электрон товуш, белги, электрон амалга оширилган жараён унинг амалга оширувчисини идентификация қилиш воситаси сифатида тан олиниши ҳақида маълумот берилмаган.

АҚШ ижтимоий тармоқлар орқали амалга ошириладиган харидларни ҳам электрон тижорат сифатида тан олган. 2019 йилда АҚШда ижтимоий тармоқлар орқали 22 миллиард долларлик электрон савдо амалга оширилган. 2024 йилда бу кўрсаткич 84,2 миллионга етиши тахмин қилинмоқда.

2019 йилда АҚШда 65,2 миллион одам ижтимоий тармоқлар орқали харид қилган, уларнинг сони 2022 йилда 94,3 миллион бўлиши прогноз қилинган. Электрон савдо муносабатлари электрон шартномалар орқали амалга оширилишини ҳисобга олсак, демак, АҚШ ижтимоий тармоқлар орқали тузилган шартномаларни электрон шартномалар сифатида таснифлаши яна бир бор ойдинлашади [8].

Бундан ташқари, ўтказилган сўровномага кўра, АҚШда 2020 йилда давлатда истеъмолчиларнинг 65 фоизи мобиль телефон орқали харид амалга оширишганини маълум қилишган [9].

Юқоридаги таҳлиллар асосида ижтимоий тармоқлар орқали ҳам харидларни амалга ошириш орқали шартномавий муносабатларга киришиш мумкинлигини қайд этиш мумкин. Айни пайтда Ўзбекистонда амалиётда бундай муносабатлар тўхтовсиз амалга оширилмоқда. Лекин ижтимоий тармоқлар орқали битимлар тузилганда томонларни идентификациялаш электрон ҳужжат асосида тузиладиган шартномаларга нисбатан мураккаб ҳисобланади. Сабаби аккаунтларни ўзгартириш ва ёки уни ўчириб юбориш ҳам мумкин. Масалан, Telegram ижтимоий тармоғида фойдаланувчи ўз рақамини бутунлай ўчириб юбориши ҳам мумкин, бунда фойдаланувчи «Deleted account» кўринишига ўтиб қолади ва юборилган барча хабарлар ҳам уни юборган томонни идентификация

қилиш имконини йўқотади. Ёки мобиль рақам эгасининг алмашиши билан ижтимоий тармоқ akkaунтининг бошқа фойдаланувчига ўтиши ҳам ижтимоий тармоқдаги akkaунтининг тўла ишончли эмаслигини англатади. Лекин мобиль рақамлар ёрдамида томонларни идентификация қилиш усулидан фойдаланиш мумкин.

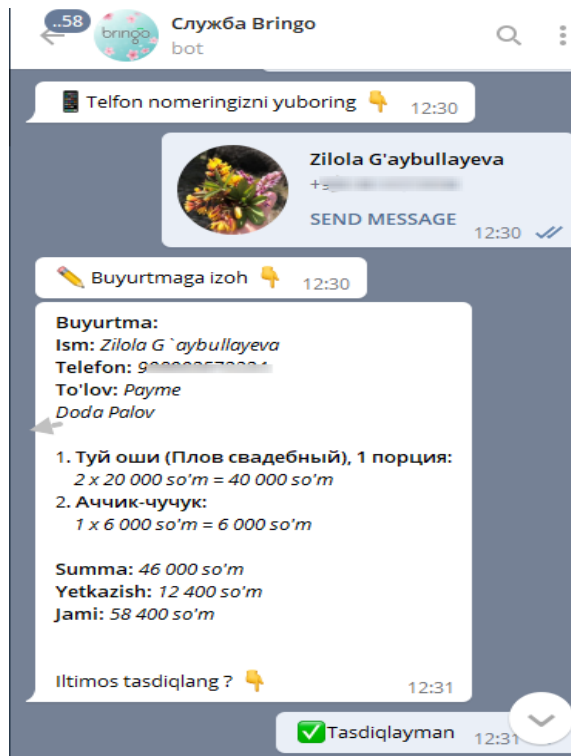
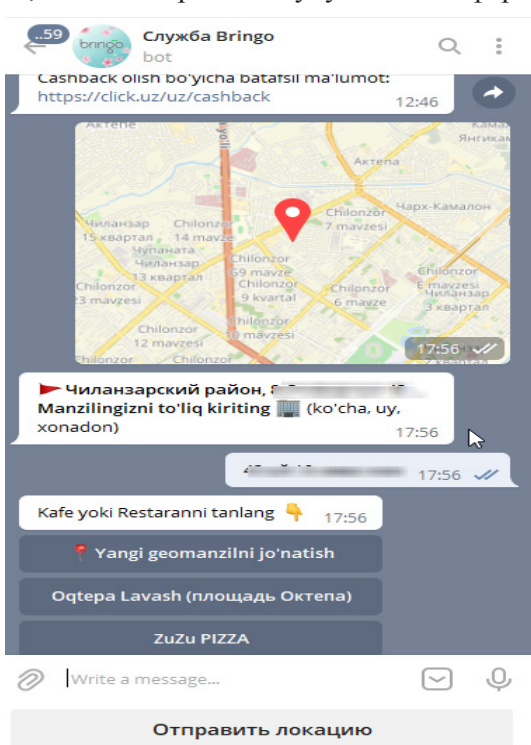
Мобиль рақамлар ўз фойдаланувчисини идентификация қилиш воситаси сифатида қонунчиликда қайд этилган. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 14 майда қабул қилинган «Электрон тижоратни жадал ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида» 3724-сонли қарорининг 5-банд иккинчи қисмида «Мижозларни мобиль алоқа рақамига боғлиқ ҳолда масофадан идентификация қилиш механизмининг самарали ишлашини таъминлаш мақсадида 2018 йил якунига қадар мобиль алоқа тармоғи абоненти бошқа мобил алоқа тармоғига ўтганда телефон рақамини сақлаб қолиш тартибини ишлаб чиқсин ва тасдиқласин», деб қайд этилади [10].

Бу эса ижтимоий тармоқлар орқали тузиладиган битимларни ҳам мобиль алоқа рақамлари орқали идентификация қилиш мумкинлигини англатади. Бундан ташқари, электрон почта орқали ҳам бир томон иккинчи томонни текшириши мумкин.

Бугунги кунда Ўзбекистонда Тошкент шаҳри ва вилоятларда умумий овқатланиш шахобчаларининг етказиб бериш хизмати яхши ривожланмоқда. Бу тармоқ бизнеси эгалари Telegram тармоғида бот орқали буюртмаларни қабул қилиб, буюртмачи билан электрон шартнома тузади ва уни етказиб беради.

Масалан, бир қанча умумий овқатланиш шахобчаларининг маҳсулотларни етказиб беришга ихтисослашган Bringo.uz тармоғининг бот орқали амалга оширадиган операцияларини таҳлил қилиб кўриш мумкин. Ботга кирилгач, автоматик равишда фойдаланувчидан мобиль рақам, жойлашган ҳудуди локациясини юбориш сўралади. Ботга бу манзил юборилгач, энг яқин кафе ва ресторанлар рўйхати (офертага таклиф) чиқади. Фойдаланувчи ушбу таклифни кўриб чиқиб, ўзи учун маъқул келган маҳсулотларни виртуал саватчасига қўшиб боради ва унга охирида умумий ҳисоб-китоб қилиб берилади. Шундан сўнг фойдаланувчидан телефон рақамини юбориш сўралади. Бот мобиль алоқа рақамини автоматик қабул қилиб олгандан сўнг, буюртма қабул қилингани ҳақида хабар билан бирга буюртма рақами юборилади ва тўлов турини танлаш мумкин бўлади.

Агар электрон тўлов тури танланса, чек СМС кўринишида юборилади. Аҳамиятли томони, озик-овқат тармоқлари томонидан амалга ошириладиган электрон битимларда хизмат кўрсатаётган томон буюртма берилганини «Тасдиқлаш» тугмасини босганидан сўнг ҳам яна бир марта қайта тасдиқлаш ҳам сўралади ёки телефон қилиб аниқлаштириб олинади. Бу офертадан кейинги жараён бўлиб, инглиз шартнома ҳуқуқидаги «офертани тасдиқлаш» талабига мос келади.

Тахминан, мана шу кўринишда ижтимоий тармоқдан фойдаланган ҳолда электрон шартнома тузиш мумкин. Бунда ҳамма маълумотлар киритилган ва шартнома шартлари ва томонлар аниқ.

Лекин электрон муносабатларни тўлалигича тартибга солиш имконига эга бўлиш қийин. Чунки ҳозирги кунда Хитой Халқ Республикаси ва Туркия Республикаси каби давлатларнинг кийим-кечак, уй-рўзгор буюмларини сотаётган савдо гуруҳлари ва каналлари ҳам жуда кўп. Уларнинг аксари мижоз билан чатда ёзишиб, ўзаро маълумот алмашиш билангина шартнома тузадилар. Лекин бу шартномаларда томонларни идентификация қилиш ва шартноманинг етарлича аниқ бўлмаслиги сабаблари билан алданиб қолиш ҳолатлари ҳам учрамоқда.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2016 йил 2 июндаги 185-сонли қарори билан тасдиқланган «Электрон тижоратни амалга ошириш қоидалари»нинг 11-бандида сотувчи электрон тижоратнинг бошқа иштирокчиларини ўзи тўғрисида электрон шаклда давлат тилида, зарурият бўлганда эса бошқа тиллардаги ишончли ахборотдан тегишли фойдаланишини таъминлаши шартлиги белгиланган, ахборот қуйидаги маълумотларни ўз ичига олиши керак:

юридик шахс учун — тадбиркорлик фаолияти субъектининг ташкилий-ҳуқуқий шакли кўрсатилган ҳолда унинг тўлиқ номи; юридик шахс ташкил этмасдан тадбиркорлик фаолиятини амалга оширувчи **жисмоний шахс учун** — фамилияси, исми, отасининг исми бўлиши кераклиги қайд этилган.

Лекин аксар ҳолларда телеграм орқали қилинган харидда онлайн дўкон сотувчиси ҳақида аниқ маълумотлар берилмайди.

«Электрон тижоратда иштирок этаётган томон ташкилий-ҳуқуқий шакли кўрсатилган тўлиқ номи ёки хусусий тадбиркорнинг фамилияси, исми ва шарифи, юридик шахс ёки якка тартибдаги тадбиркорнинг манзили ва давлат рўйхатидан ўтганлиги ҳақида маълумот, солиқ тўловчининг идентификацион рақами, электрон манзили, почта манзили ва телефони ҳамда агар мавжуд бўлса, сайтнинг номи, таклиф қилинадиган ёки буюртма бериладиган маҳсулотлар, ишлар ёки хизматлар рўйхати, уларни тақдим этиш шартлари, ҳисоб-китоб тартиби кабиларни мажбурий тарзда иккинчи томонга тақдим этиши керак. Бундан ташқари, электрон тижоратда иштирок этаётган томон юридик якка тартибдаги ташкилий-ҳуқуқий шакли кўрсатилган тўлиқ номи ёки хусусий тадбиркорнинг фамилияси, исми ва шарифи, юридик шахс ёки якка тартибдаги тадбиркорнинг манзили ва давлат рўйхатидан ўтганлиги ҳақида маълумот, солиқ тўловчининг идентификацион рақами, электрон манзили, почта манзили ва телефони ҳамда агар мавжуд бўлса, сайтнинг номи, таклиф қилинадиган ёки буюртма бериладиган маҳсулотлар, ишлар ёки хизматлар рўйхати, уларни тақдим этиш шартлари, ҳисоб-китоб тартиби кабиларни мажбурий тарзда иккинчи томонга тақдим этиши керак» каби тартиблар батафсил кўрсатиб ўтилган, айти пайтда кучини йўқотган ТИАИСВ, ДБҚ ва ДСҚнинг 2007 йил 5 октябрдаги 1740-сонли қарори билан тасдиқланган «Электрон шаклдаги контрактлар ва электрон тижоратда қўлланиладиган ҳужжатларнинг бошқа намунавий шакллари тайёрлаш тартиби тўғрисидаги низом»ида қайд этилган электрон истеъмолчи ва сотувчи учун белгиланган талаблар Электрон тижорат ҳақидаги бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда эса батафсил белгиланмаган [11].

Бундан ташқари, электрон тижоратда ахборот технологиялари орқали тузилаётган шартномаларда кўп ҳолларда белгиланган тартибларга амал қилиш, «рамкада бўлиш»дан кўра, чегарани бузиш ҳолатлари кўп учрайди.

Масалан, электрон шаклда оммавий оферта юбораётган шахслар ўзлари ҳақидаги маълумотни тақдим этишлари лозим эканлигини таҳлил қилдик. Лекин аксар ҳолларда ижтимоий тармоқлар орқали тижоратни йўлга қўйган бизнеслар маълумотларни етарлича тақдим этмаслик ҳолатлари учрайди.

UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce - Электрон тижорат тўғрисида намунавий қонуни бўйича электрон шартнома тузиш жойини қуйидагича белгиланади.

«Электрон хабарни юбориш жойи агар томонларнинг келишувида бошқача қоида назарда тутилмаган бўлса, ахборот жўнатувчиси ёки унинг воситачиси жойлашган манзил ҳисобланади. Электрон хабарни қабул қилиш жойи эса уни қабул қилувчи жойлашган манзил ҳисобланади.

Агар ахборот юборувчи ва қабул қилувчи икки ёки ундан ортиқ бизнес манзилга эга бўлса, унда шартнома мазмунига энг яқини қабул қилиш ёки юбориш жойи ҳисобланади.

UNCITRALнинг Электрон тижорат тўғрисида намунавий қонуннинг 15-моддасида агар электрон ахборот юборувчи ёки қабул қилувчида юридик манзил бўлмаса, уларнинг яшаш жойи электрон ахборот юбориш ва қабул қилиш жойи ҳисобланади», деб белгиланган [12].

Ижтимоий тармоқлар орқали тузиладиган битимларда ҳам жой масаласи худди шундай белигланиши ва оферта акцептланиши билан шартнома тузилган ҳисобланиши мумкин. Бироқ томонларни идентификация қилиш, шартнома шартларини, мажбурият ва жавобгарлик масалаларини аниқлаштириб олиш керак бўлади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 14 майдаги «Электрон тижоратни жадал ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида» 3724-сонли қарорининг 1-бандига мувофиқ, электрон тижорат иштирокчилари томонидан хизматлар кўрсатиш жараёнида ахборот тизимлари томонидан шакллантириладиган, битимлардаги томонларни идентификациялаш имконини берувчи электрон чеклар, квитанциялар, хабарлар ва бошқа усуллар товарлар (хизматлар) учун тўловларни тасдиқловчи квитанциялар, талонлар, чипталар ва бошқа ҳужжатларга тенглаштирилади. Томонлар бу маълумотлардан ҳам идентификация мақсадида фойдаланиш имконига қонуна эга.

Пандемия шароитида ижтимоий масофа сақлаш қоидаларининг амал қилиши, карантин чекловлари жорий этилиши фуқароларда электрон тижоратдан фойдаланишга бўлган рағбатни оширди. Электрон тижорат бошлашга қизиқиш сотувчиларда ҳам ошди. Давлат бу тенденцияни тўғри англаган ҳолда ҳар иккала томон учун фойдали ислохотлар бошламоқда.

Хусусан, Давлат солиқ кўмитасининг хабар беришича, электрон тижорат билан шуғулланадиган фуқаролар ўзини ўзи банд қилганлар рўйхатига кўшилиши мумкин [13].

Бу бўйича «Электрон тижорат маъмуриятчилигини такомиллаштириш ва уни янада ривожлантириш учун қулай шароитлар яратиш тўғрисида» Президент қарори лойиҳаси ишлаб чиқилган [14].

Бу тартиб ҳам ижтимоий тармоқлар орқали амалга ошириладиган савдо муносабатларини рағбатлантириш ва ундаги муносабатларни тартига солишга сабабчи бўлиши мумкин. Сабаби фақат онлайн тижорат билан шуғулланаётган жисмоний шахсларни ўз-ўзини банд қилган фуқаролар рўйхатига киритилиши орқали давлатнинг улар билан муносабатлари яхшиланади ва ҳуқуқий муаммоларга ечим топиш ҳам осонроқ бўлиши мумкин.

Бироқ айни пайтда Ўзбекистон қонунчилиги электрон тижорат ва электрон шартномаларга оид такомиллаштиришларга муҳтож.

Биринчидан, «Электрон тижорат тўғрисида», «Электрон имзо тўғрисида»ги ва «Электрон ҳужжат айланиши тўғрисида»ги асосий қонунларда томонларни идентификация қилиш воситалари алоҳида кўрсатилмаган. Бу эса электрон шартномаларни расмийлаштиришда тушунмовчиликлар юзага чиқишига сабаб бўлиши мумкин. «Электрон имзо тўғрисида»ги қонунда худди АҚШ қонунчилиги сингари идентификация қилиш имконини берадиган электрон имзо тушунчасини кенгроқ изоҳлаш фойдали бўлиши мумкин.

Иккинчидан, электрон тижоратда ижтимоий тармоқлар орқали амалга ошириладиган харидлар фоизи ошаётганини ҳисобга олиб, ижтимоий тармоқлар орқали тузиладиган шартномани расмийлаштириш талабларини ишлаб чиқиш фойдали бўлиши мумкин. Унда электрон тижорат субъектларига қўйиладиган талаблар, мажбуриятларни бажариш муддатлари кўрсатилиши лозим.

Учинчидан, электрон тижоратда муаммоларга дуч келмаслик учун аҳолининг ҳуқуқий ва ахборий саводхонлиги юқори бўлиши талаб этилади. Шу мақсадда ҳуқуқий саводхонликни ошириш учун турли дастурлар ҳам амалга ошириш мақсадга мувофиқ.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. C. Pacini, Ch. Andrews, W. Hillison. To agree or not to agree: Legal issues in online contracting. Business Horizons/January-February 2002. // URL: https://www.researchgate.net/publication/223171363_To_agree_or_not_to_agree_Legal_issues_in_online_contracting.
2. Nazrin Mahmudova. Legal issues raised by contracts in the electronic world. // URL: https://www.lawels.com/en/2019/10/27/legal-issues-raised-by-contracts-in-the-electronic-world-2/#_ftnref11.
3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Электрон тижоратда битимларни амалга ошириш тартибини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори, 28.12.2020. // URL <https://lex.uz/docs/2973939#2973995>.
4. Business Marketing Essentials, What Is Social Networking? // URL: <https://www.investopedia.com/terms/s/social-networking.asp>.
5. Ўзбекистон Республикаси «Электрон рақамли имзо тўғрисида» Қонуни. 11.12.2003 й // URL: <https://lex.uz/docs/64467>.

6. Ўзбекистон Республикаси «Электрон ҳужжат айланиши тўғрисида» Қонуни. 29.04.2004 й // URL: <https://lex.uz/docs/165079>.
7. US Electronic Signatures in Global and National Commerce, 2000, // URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PLAW-106publ229/pdf/PLAW-106publ229.pdf>.
8. Social commerce sales in the United States from 2019 to 2024 // URL: <https://www.statista.com/statistics/277045/us-social-commerce-revenue-forecast/>.
9. Which of the following devices have you used for online shopping in the past 12 months? // URL: <https://www.statista.com/forecasts/997098/online-purchases-by-device-in-the-us>.
10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Электрон тижоратни жадал ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори. 15.05.2018 й // URL: <https://lex.uz/docs/3744594>.
11. Электрон шаклдаги контрактлар ва электрон тижоратда қўлланиладиган ҳужжатларнинг бошқа намунавий шакллари тайёрлаш тартиби тўғрисидаги низом, ТИАИСВ, ДБҚ ва ДСҚнинг 2007 йил 5 октябрдаги 1740-сон қарори билан тасдиқланган. // URL: <https://lex.uz/docs/1275421>.
12. UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce. // URL: <https://www.uncitral.org/pdf/english/texts/general/12-57491-Guide-to-UNCITRAL-e.pdf>.
13. Электрон тижорат ўзини ўзи банд қиладиганлар фаолият турларига қўшилиши мумкин // URL: <https://soliq.uz/press-services/news/show/elektron-tizhorat-ozini-oziband-qiladiganlar-faoliyat-turlariga-qoshilishi-mumkin>.
14. “Электрон тижорат маъмуриятчилигини такомиллаштириш ва уни янада ривожлантириш учун қулай шароитлар яратиш тўғрисида” Президент қарори лойиҳаси. // URL: <https://regulation.gov.uz/ru/d/29566>.